

tussen Duin & Dijk

Natuur in Noord-Holland. Jaargang 18 4 ● 2019

Bijzondere kwikst

● Foto's: Fred Koning.

In voorjaar en herfst trekken Engelse kwikstaarten, gewone gele kwikstaarten, en rouwkwikstaarten samen met gewone witte kwikstaarten langs onze kust. Vangsten en waarnemingen bij kustvangstations geven inzicht in de aantallen.

● Engelse gele kwikstaart.

De Engelse kwikstaart en de rouwkwikstaart zijn ondersoorten van respectievelijk de 'gele kwikstaart' en de 'witte kwikstaart' (hierin volgen we de IOC World Bird List en Handbook of the Birds of the World. Wanneer de soort bedoeld wordt staat de naam hierna tussen enkele aanhalingstekens). Beide ondersoorten hebben een heel variabel verenkleed en zijn juist in de najaarstrek soms slecht te onderscheiden van de meer talrijke 'gewone' gele en witte kwikstaarten

● Mannetje rouwkwikstaart.

met wie ze vaak samen langs onze kust trekken. De Engelse kwikstaart en de rouwkwikstaart hebben een vrijwel identiek broedgebied, voornamelijk buiten onze landsgrenzen. Het omvat Engeland, Ierland en een smalle strook langs de kusten van Noord-Frankrijk, België, Nederland, Duitsland, Denemarken en Zuid-Noorwegen. Over het aandeel van de Engelse kwikstaarten onder de 'gele kwikstaarten' is weinig bekend, net als over het aandeel van de rouwkwikstaarten onder de 'witte kwikstaarten'. Onderscheid tussen de ondersoorten lukt alleen als de vogels geland zijn of gevangen worden, bijvoorbeeld op een kustvangstation. Met een beetje geluk valt zo nu en dan nóg een ondersoort van de 'gele kwikstaart' te bewonderen: de noordse kwikstaart.

Methode en materiaal

Op de vogelringplaats in het Zwanenwater bij Callantsoog werden

in de periode 2010-2018 enkele duizenden kwikstaarten gevangen en waargenomen (Tabel). De vangplek is gelegen net achter de eerste duinenrij vanaf het strand. Een ideale plek omdat veel trekvogels de kustlijn volgen. Met behulp van geluid werden de trekkende vogels naar de grond gelokt, met een slagnet gevangen en voorzien van een ring van het Vogeltrekstation Arnhem. We noteerden biometrische gegevens, zoals lengte van de vleugel, gewicht en trekvet (vet dat de vogel speciaal voor de trek aanmaakt). Bij een klein aantal vogels kon niet worden vastgesteld of zij tot de Engelse ondersoorten van 'gele kwikstaart' of 'witte kwikstaart' behoorden, zij werden als 'gewone' gele of witte kwikstaarten beschouwd. Deze vangsten en waarnemingen vonden in de trekperiode plaats al naar gelang het weer dat toeliet.

Een groot deel van de vogels die op

aarten op doorreis

● Tabel. Aantallen gevangen en waargenomen kwikstaarten op de vogelringplaats in het Zwanenwater in de jaren 2010-2018.

Soort	Voorjaar		Najaar	
	vangsten	waarnemingen	vangsten	waarnemingen
gele kwikstaart	34	156	1744	0
Engelse kwikstaart	26	34	181	0
witte kwikstaart	421	582	124	0
rouwkwikstaart	78	84	0	0

● Gele kwikstaart.

het geluid reageerden, landde op de grond maar liet zich niet vangen. Vanuit de vinkershut konden zij wel goed worden bekeken om de soort vast te stellen. Ook deze waarnemingen werden gebruikt voor dit artikel. Tijdens de najaarstrek in de lucht zijn deze soorten vrijwel niet te determineren.

Engelse kwikstaart

De eerste gele en Engelse kwikstaarten verschijnen vanaf begin april langs onze kust. De aantallen zijn echter klein en ze zijn veel moeilijker te vangen dan in de herfst. De trek duurt tot de derde decade van mei. Van de 60 in het voorjaar gevangen 'gele kwikstaarten' waren 26 Engelse kwikstaarten, hetgeen neerkomt op 43%. Een heel hoog aandeel, in aanmerking genomen dat de gehele broedpopulatie van Nederland wordt geschat op 25-40 paar (Sovon, 2018) tegenover 40.000 tot 70.000 paar gele kwikstaarten. Op de andere

kustvangstations worden in het voorjaar weinig gele kwikstaarten gevangen. Alleen op de baan in de Kennemerduinen werden op de voorjaartrek (2010-2018) 15 'gele kwikstaarten' gevangen, waarvan 6 (40%) Engelse, hetgeen overeen-

Er is kennelijk een constante doorstroming van vogels, want we hebben nooit een geringde vogel na een of meerdere dagen teruggevangen.

komt met onze resultaten (<https://www.trektellen.nl/>). Onder de 190 waargenomen 'gele kwikstaarten' rond het slagnet bevonden zich 34 Engelse kwikstaarten (18%). Dit lagere percentage heeft mogelijk te maken met het feit dat de wijfjes van de twee soorten in het veld lastiger zijn te onderscheiden.

Tijdens de najaarstrek pleisteren heel veel gele kwikstaarten in het Zwanenwater. Zij foerageren dan

vaak in groepen van tientallen exemplaren tussen de koeien, waar zij de door het vee opgeschrikte insecten vangen. Er is kennelijk een constante doorstroming van vogels, want we hebben nooit een geringde vogel na een of meerdere dagen

teruggevangen. Het verenkleed is in augustus zeer variabel. Sommige vogels hebben nog het juveniele kleed maar de meeste zijn in de rui van de lichaamsveren om het juveniele kleed te vervangen voor het kleed van de eerste winter. Deze rui begint bij de onderstaartdekveren en verloopt via buik en borst naar de keel en kop. Volwassen gele kwikstaarten ondergaan een complete rui na het broedseizoen en gaan daarna op trek. De kop is het

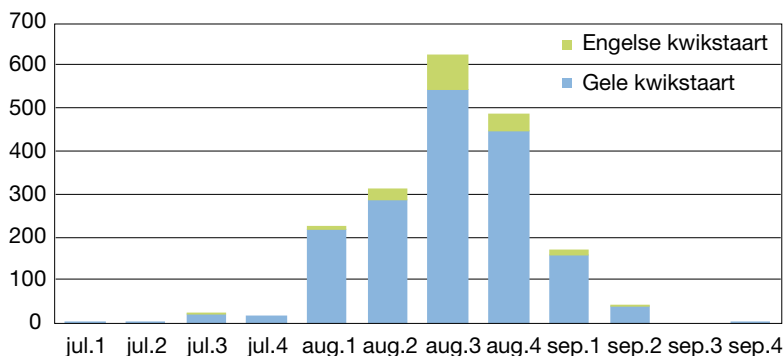

● Rouwkwikstaart.

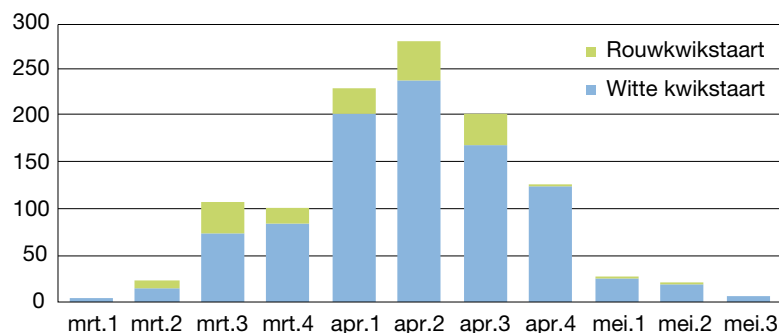
laatst aan de beurt en dit lichaamsdeel is juist het belangrijkste om Engelse van gele kwikstaarten te onderscheiden. Criteria zijn vooral de kleur van de oogstreep en soms de keel. Deze zijn meestal wit bij de gele kwikstaart en geel bij de Engelse kwikstaart. In de herfst voldeed 8% aan deze criteria. Hierbij moet aangetekend worden dat wij in het begin van de studie minder ervaring hadden met het onderscheiden van gele en Engelse kwikstaarten tijdens de herfsttrek. Bij de 56 in de Kennemerduinen gevangen 'gele kwikstaarten' was het aandeel Engelse kwikstaarten in de herfst 14%. In Castricum, waar in de herfst 186 'gele kwikstaarten' werden gevangen, slechts 2,8% (periode 2010-2018, bron: <https://www.trektellen.nl/>).

De meeste vangsten doen wij in de derde week van augustus (Figuur 1). Om het Zwanenwater ligt een gebied waar gele kwikstaarten algemeen broeden en mogelijk is dit

● Engelse gele kwikstaart in winterkleed.

● Figuur 1. Vangsten van Engelse kwikstaart (181 exx.) en gele kwikstaart (1744 exx.) in het najaar (per week per maand) op vogelringstation Zwanenwater, periode 2010-2018.

● Figuur 2. Vangsten en waarnemingen van rouwkwikstaart (162 exx.) en witte kwikstaart (1003 exx.) in het voorjaar op vogelringstation Zwanenwater, gesommeerd per decade per maand, periode 2010-2018.

gebied een soort voorverzamelplek alvorens de gele kwikstaarten op najaarstrek gaan.

Rouwkwikstaart

De trek van 'witte kwikstaarten' kan in zachte winters al vanaf eind februari plaats hebben. De eerste witte kwikstaarten en rouwkwikstaarten werden begin maart

werd vastgesteld op het ringstation in de Kennemerduinen over dezelfde periode. Rouwkwikstaarten zijn in het Zwanenwater de gehele trekperiode in ongeveer hetzelfde percentage aanwezig (Figuur 2). Dit in tegenstelling tot de Kennemerduinen waar er een duidelijke piek is tussen 12 en 18 maart (Cottaar, 1995).

Tijdens de najaarstrek zijn 'witte kwikstaarten' veel lastiger te vangen.

gevangen omdat in februari het slagnet nog niet is geïnstalleerd. De piek van de trek valt tussen eind maart en half april en eindigt half mei. In het voorjaar zijn rouwkwikstaarten goed van witte kwikstaarten te onderscheiden door hun donkere rug. In het voorjaar blijkt 15,6% van de gevangen 'witte kwikstaarten' een rouwkwikstaart te zijn. Dit komt aardig overeen met de 18% die

Het aandeel rouwkwikstaarten in onze waarnemingen kwam lager uit op 12,6%, mogelijk een gevolg van het feit dat de wijfjes soms moeilijk van witte kwikstaarten zijn te onderscheiden. Dit cijfer komt goed overeen met de waarnemingen gedaan in 1993 en 1994 te Breskens waar het aandeel rouwkwikstaarten resp. 10% en 12,6% uitmaakte van de langstreckende op ondersoort gedetermineerde 'witte kwikstaarten' (Meininger & Wolf, 1995). De

● Witte kwikstaart.

broedpopulatie van de rouwkwikstaart wordt slechts op enkele tientallen paren geschat en dus hebben veel rouwkwikstaarten een andere bestemming (Sovon, 2018).

Tijdens de najaarstrek zijn 'witte kwikstaarten' veel lastiger te vangen. Er werden slechts 124 exemplaren gevangen waaronder geen enkele rouwkwikstaart. In het najaar bestaan de vangsten voornamelijk uit jonge vogels. Het is mogelijk dat zich daaronder rouwkwikstaarten bevonden, maar in die tijd zijn de twee ondersoorten in winterkleed en eerste winterkleed zeer moeilijk van elkaar te onderscheiden.

Discussie

Engelse kwikstaart en rouwkwikstaart broeden voornamelijk in Engeland en Ierland en in slechts enkele tientallen paren in ons land, zo ook noordelijk van ons in Duitsland, Denemarken en de zuidpunt van Noorwegen. Tijdens

de voorjaars trek maken deze twee ondersoorten echter een aanzienlijk deel uit van 'gele kwikstaarten' en 'witte kwikstaarten' die naar het noorden trekken. Zowel Meininger & Wolf (1995) als Cottaar (1995) veronderstellen dat de rouwkwikstaarten tijdens de voorjaars trek alsnog de Noordzee oversteken naar Groot-Brittannië. Dit naar aanleiding van de uiterst geringe aantallen die langs de continentale kusten broeden. Wij ontvingen wel een terugmelding van een rouwkwikstaart uit Schotland, een jaar nadat hij op de voorjaars trek was geringd. Dat is echter nog geen bewijs dat ze tijdens de voorjaars trek de Noordzee oversteken.

Ook de Engelse kwikstaart zou wel eens na het passeren van ons land in het voorjaar alsnog de Noordzee kunnen oversteken. Mogelijk zou in de toekomst het aanbrengen van kleurringen het terugmeldingspercentage van deze 'Engelandvliegers' kunnen verhogen.

Dankwoord

Zonder Peter Spannenburg, Jaap Beers en Ed Jonker aan het trekhoust van het slagnet had dit artikel niet geschreven kunnen worden. Natuurmonumenten verleende ons toestemming om vogels in het Zwanenwater te mogen vangen.

Fred Koning
fredkoning@gmail.com

Literatuur

- ALSTRÖM, P. & K. MILD, 2003. Pipits and Wagtails. Princeton University Press, London.
- COTTAAR, F., 1995. Voorjaars trek en ringvangsten van rouwkwikstaarten in Kennemerdunen. Dutch Birding 17(4): 154-157.
- LILIPALY, S., P.L. MEININGER & P.A. WOLF, 1998. Voorjaars trek bij Breskens Jaarverslag 1997. Telpost Breskens, Publicatie 3, Vliet-singen.
- MEININGER P.L. & P.A. WOLF, 1995. Voorjaars trek van rouwkwikstaarten bij Breskens. Dutch Birding 17(4): 157-159.
- SOVON, 2018. Vogelatlas van Nederland. Kosmos Uitgevers, Utrecht.